

Fakulteta za družbene vede

Bogomil Ferfila
Primerjalne politike v sodobnem svetu:
Teoretični del

Izdajatelj: Fakulteta za družbene vede
Za založbo: Hermina Krajnc

Copyright © po delih in v celoti FDV 2009, Ljubljana.
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.
Vse pravice pridržane.

Recenzenta: dr. Marjan Brezovšek
dr. Miro Haček

Lektoriranje: Ana Marija Trobec

Grafična priprava: T2 studio d.o.o.

Tisk: Littera picta d.o.o.

Naklada: 250 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

321.01
327(100)

FERFILA, Bogomil

Primerjalne politike v sodobnem svetu : teoretični del / Bogomil
Ferfila. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2009

ISBN 978-961-235-358-2
243502592

Bogomil Ferfila

**Primerjalne politike
v sodobnem svetu:
Teoretični del**

Ljubljana, 2009

VSEBINA

PRIMERJALNE POLITIKE	1
PRISTOPI K PRIMERJALNI ANALIZI	3
1. ZGODOVINSKO TEORETSKI PREGLED.....	3
1.1. DRŽAVE IN SISTEMI.....	3
1.2. DRŽAVA.....	3
1.2.1 Formalni legalizem.....	4
1.2.2 Realizem.....	5
1.3. POLITIČNI SISTEM.....	6
1.3.1. Sistemski pristop.....	6
1.3.2. Strukturalni funkcionalizem.....	7
1.4. POVRATEK DRŽAVE.....	9
2. PRIMERJALNO RAZISKOVANJE DRUŽBE IN DRŽAVE.....	11
2.1. DRŽAVA.....	12
2.2. DRUŽBA.....	13
2.3. DRŽAVNE INSTITUCIJE.....	14
2.4. DRUŽBENE INSTITUCIJE.....	16
2.5. POLITIČNA KULTURA.....	18
2.5.1. Dejavniki politične kulture.....	19
2.5.2. Različnost političnih kultur.....	21
2.6. DRŽAVE V PRIMERJALNI PERSPEKTIVI.....	24
2.6.1. Demokratične različice.....	24
2.6.2. Nedemokratične oblike držav - zaprte avtokracije.....	31
2.7. DRUŽBE V PRIMERJALNI PERSPEKTIVI.....	36
2.7.1. Demokratične različice.....	37
2.7.2. Družbe novih demokracij.....	44
2.7.3. Nedemokratične družbe.....	47
3. TEORIJE O KONVERGENCI IN KULTURNEM RELATIVIZMU: PRIMER JAPONSKE.....	49
3.1. ŠTIRI OBDOBJA IN OBRAVNAVANJA JAPONSKE DRUŽBE.....	49
3.2. RAZPRAVE O KONVERGENCI.....	50
3.3. RAZPRAVE O KULTURNEM RELATIVIZMU.....	53
3.4. PRAKSA DVOLIČNOSTI.....	56

4.	SISTEMSKI PRISTOP V EKONOMIJI IN POLITOLOGIJI.....	59
4.1.	TEORETSKO METODOLOŠKI PRESEK RAZMERJA EKONOMIJA POLITIKA	59
4.2.	SISTEMSKA ZNANSTVENA PARADIGMA	65
4.2.1.	<i>Pojem sistem v zgodovini družboslovne in ekonomske misli</i>	65
4.2.2.	<i>Sistemsko mišljenje v znanstvenih tokovih koncem 20. stoletja</i>	70
4.2.3.	<i>Pomanjkljivosti sodobne sistemske paradigme</i>	72
4.2.4.	<i>Nekaj skupnih točk sistemskega in dialektičnega pristopa</i>	73
4.3.	EKONOMSKI IN POLITOLOŠKI SISTEM DRUŽBE	79
4.3.1.	<i>Ekonomski sistem</i>	79
4.3.2.	<i>Politološki sistem</i>	82
4.3.3.	<i>Dialektika ekonomskega in politološkega sistema</i>	85
4.4.	LASTNINA V EKONOMSKEM IN POLITOLOŠKEM SISTEMU	91
4.4.1.	<i>Repetitorij osnovnih pojmov in disciplinarnih presekov lastnine kot izhodišče njene sistemske pozicije</i>	92
4.4.2.	<i>Lastninskost ekonomskega in politološkega sistema</i>	96
5.	MULTIDISCIPLINARNA ANALIZA DRŽAVE (REGIJE) - PRISTOP »AREA STUDY«	106
5.1.	KRITIKA PRISTOPA »AREA STUDY«	106
5.2.	KRITIKA TEORIJE JAVNE IZBIRE	108
5.3.	OPTIMIZACIJA PRISTOPA »AREA STUDY«	113
	PRIMERJANJE POLITIČNIH SISTEMOV (REŽIMOV) - NACIONALNIH DRŽAV SVETA	115
1.	POMEN PRIMERJALNE ANALIZE IN PRIMERJALNIH POLITIK DANES TER UPORABLJENI PRISTOP K RAZISKOVANJU DRŽAV IN SVETA	115
1.1	ZAKAJ PRIMERJALNI PRISTOP?	115
1.2	PRISTOP K PROUČEVANJU DRŽAV IN SVETA - PRIMERJALNOST IN MULTIDISCIPLINARNOST	118
2.	DEMOKRATIČNI IN AVTOKRATIČNI POLITIČNI REŽIMI - SISTEMI	145
3.	DEJAVNIKI, POMEMBNI ZA RAZVOJ DEMOKRACIJE	162
3.1.	POLITIČNA KULTURA IN POLITIČNO VODSTVO.....	165
3.1.1.	<i>Različne vrste politične kulture</i>	166
3.1.2.	<i>Politična socializacija</i>	171
3.1.3.	<i>Formalne politične institucije in politična rekrutacija</i>	172
3.2.	RAZLIČNE IDEOLOGIJE KOT DEJAVNIK RAZVOJA	180
3.3.	VOJAŠKO VMEŠAVANJE V POLITIKO	189
3.3.1.	<i>Povečanje civilne kontrole nad vojaštvom</i>	194
3.3.2.	<i>Ugotavljanje razmerij med vojaškimi in civilnimi oblastmi</i>	196
3.4.	DRUŽBENOEKONOMSKA RAZVITOST.....	200
3.4.1.	<i>Teorija modernizacije - prednosti in pomanjkljivosti</i>	200
3.4.2.	<i>Indikatorji družbenoekonomske razvitosti</i>	205
3.5.	NARAVA EKONOMSKEGA SISTEMA.....	267
3.6.	KULTURNO ZGODOVINSKA KOLONIALNA DEDIŠČINA	269
3.7.	DRUŽBENA HOMOGENOST	271
3.8.	ŠTEVILO PREBIVALCEV IN VELIKOST DRŽAVE	275

3.9. REGIONALNI IN MEDNARODNI DEJAVNIKI -VPLIV OKOLJA POSAMEZNE DRŽAVE	277
3.10. DEJAVNIKI RAZLIK MED DEMOKRATIČNIMI IN AVTOKRATIČNIMI DRŽAVAMI - ZBIRNO IN PO DRŽAVAH	282
4. RAZLIČNOST INSTITUCIJ V POLNIH IN VOLILNIH DEMOKRACIJAH	292
4.1. USTAVE	293
4.1.1. Pisane in nepisane ustave	294
4.1.2. Sestavine ustave	297
4.1.3. Prilagodljivost ustav	299
4.1.4. Ločitev ali povezanost vej oblasti	300
4.1.5. Vloga sodne veje	301
4.1.6. Vera in država	302
4.2. PREDSEDNIŠKI IN PARLAMENTARNI SISTEMI VLADE	303
4.2.1. Predsedniški sistemi	305
4.2.2. Parlamentarni sistemi	307
4.2.3. Vlade in oblikovanje politik	312
4.2.4. Javne politike	321
4.3. ZAKONODAJNA TELES (PARLAMENTI)	325
4.3.1. Parlamentarni sistemi	325
4.3.2. Enodomnost in dvodomnost parlamentov	342
4.4. VOLILNI SISTEMI	351
4.4.1. Funkcionalno in teritorialno predstavnstvo	351
4.4.2. Volilni sistemi za izbiro parlamentov	354
4.5. INTERESNE SKUPINE IN STRANKARSKI SISTEMI	365
4.5.1. Vrste interesnih skupin in njihovo izražanje interesov	365
4.5.2. Politične stranke in združevanje interesov	371
4.5.3. Strankarski sistemi	377
4.6. UNITARNE IN FEDERALNE DRŽAVE	386
5. AVTOKRATSKI REŽIMI	405
5.1. ZAPRTI AVTOKRATIČNI REŽIMI	406
5.2. ODPRTI AVTOKRATIČNI REŽIMI	408
5.2.1. Tradicionalni avtoritarizem	411
5.2.2. Vojaški avtoritarizem	412
5.2.3. Teokratski avtoritarizem	413
5.2.4. Volilni avtoritarizem	415
6. DEMOKRATIČNI RAZVOJ IN OBSTOJNOST DEMOKRACIJE	415
6.1. NAČINI DEMOKRATIČNIH PREHODOV	423
6.2. KONSOLIDACIJA DEMOKRACIJE	425
6.3. ZLOM DEMOKRACIJE	427
6.4. KAJ OGOŽA DANAŠNJE DEMOKRATIČNE DRŽAVE?	430
7. KOLONIJE, ODVISNE IN POLSUVERENE DRŽAVE - NEKOČ IN DANES	437
7.1. OBLIKOVANJE KOLONIALNIH IMPERIJEV V OBDOBJU 1492-1919	437
7.2. DEKOLONIZACIJA 1920-1999	439
7.3. DANAŠNJE KOLONIJE OZIROMA ODVISNA OZEMLJA IN OBMOČJA POSEBNE SUVERENOSTI	448
7.3.1. Avstralska odvisna ozemlja	450
7.3.2. Kitajska odvisna ozemlja	451

7.3.3. Danska odvisna ozemlja.....	451
7.3.4. Francoska odvisna ozemlja.....	452
7.3.5. Maroško odvisno ozemlje.....	456
7.3.6. Nizozemska odvisna ozemlja.....	456
7.3.7. Novozelandska odvisna ozemlja.....	457
7.3.8. Norveška odvisna ozemlja.....	458
7.3.9. Portugalska odvisna ozemlja.....	459
7.3.10. Britanska odvisna ozemlja.....	459
7.3.11. Ameriška odvisna ozemlja.....	465
LITERATURA.....	471
SODOBNI SVET.....	487
FIZIČNO OKOLJE.....	489
1. ATMOSFERA.....	489
1.1. PODNEBJE.....	490
1.2. VREME IN VETROVI.....	492
2. ZEMELJSKA ZGRADBA.....	495
2.1. ZEMELJSKA TEMPERATURA.....	497
2.2. VULKANI IN POTRESI.....	497
3. IZOBLIKOVANOST POVRŠINE ZEMLJE.....	499
3.1. KOPENSKA KRAJINA.....	501
3.1.1. Gore in gričevja.....	501
3.1.2. Ravnine in planote.....	504
3.1.3. Kamnine, minerali in prsti.....	505
3.2. VODNA KRAJINA.....	507
3.2.1. Oceani in morja.....	508
3.2.2. Reke in jezera.....	511
3.2.3. Ledeni pokrovi in ledeniki.....	513
4. ONESNAŽEVANJE IN EKOLOŠKI PROBLEMI.....	514
4.1. UČINEK TOPLE GREDE.....	514
4.2. BREME ODPADKOV.....	522
4.3. VOJAŠKI ODPADKI - GROZLJIVA DEDIŠČINA HLADNE VOJNE IN BREZUMJA VOJAŠKIH ELIT.....	524
4.3.1. Jedrska oborožitev.....	526
4.3.2. Kemično orožje.....	528
4.3.3. Klasična oborožitev.....	529
4.3.4. Koliko vse to stane?.....	531
4.4. NARAVNE NESREČE IN IZGINJANJE GOZDOV.....	532
BIOLOŠKO OKOLJE.....	537
1. RASTLINSTVO IN ŽIVALSTVO.....	537
1.1. KAJ SPADA V RASTLINSKI SVET?.....	538
1.1.1. Glive, virusi in bakterije.....	538
1.1.2. Nižje rastline.....	539
1.1.3. Višje rastline.....	540

1.2.	KAJ SPADA V ŽIVALSKI SVET?.....	543
1.2.1.	Ožigalkarji	544
1.2.2.	Sesači in trakulje	545
1.2.3.	Kolobarniki	545
1.2.4.	Mehkužci	546
1.2.5.	Členonožci	547
1.2.6.	Strunarji - vretenčarji	549
1.3.	EKOSISTEMI IN BIORAZLIČNOST	556
1.3.1.	Ekosistem travnatih območij	562
1.3.2.	Ekosistem gozdov severnega zmernega podnebja	565
1.3.3.	Ekosistem deževnih gozdov	567
1.3.4.	Ekosistem puščav	569
1.3.5.	Gorski ekosistem	571
1.3.6.	Ekosistem tundre	572
1.3.7.	Ekosistem polarnih območij	573
1.3.8.	Ekosistem otokov in morskih obal	574
1.3.9.	Ekosistem oceanov	575
1.3.10.	Ekosistem jezer in rek	577
1.3.11.	Ekosistem mokrišč - močvirij in barij	578
2.	PORAZDELITEV RAS IN LJUDI	580
2.1.	ČLOVEŠKE RASE	581
2.1.1.	Evropska bela ali kavkazijska rasa	582
2.1.2.	Črnska rasa	583
2.1.3.	Mongolidna ali rumena rasa	583
2.2.	NASTAJANJE RAS	584
2.3.	RASE V DRUŽBENEM OKOLJU	586
	DRUŽBENO OKOLJE	587
1.	ZGODOVINA SVETA (ČLOVEŠTVA) IN POLITIKE	588
1.1.	PRVE CIVILIZACIJE	592
1.1.1.	Dolina Tigrisa in Eyfrata	593
1.1.2.	Dolina Nila	594
1.1.3.	Dolina reke Ind	595
1.1.4.	Dolina Huang Ho	596
1.2.	ŠIRJENJE CIVILIZACIJE	596
1.2.1.	Bližnji vzhod	597
1.2.2.	Grki	597
1.2.3.	Rimljani	599
1.2.4.	Razvoj v Indiji	599
1.2.5.	Razvoj na Kitajskem	600
1.3.	SVET V OBDOBJU OD 500 DO 1500	601
1.3.1.	Srednjeveška Evropa	602
1.3.2.	Bizantinsko cesarstvo	602
1.3.3.	Islamski svet	603
1.3.4.	Kitajska	604
1.3.5.	Vzpon japonske civilizacije	604
1.3.6.	Osvajanje Indije	605
1.3.7.	Afriške civilizacije	606
1.3.8.	Civilizacije v Amerikah	606

1.4. VZPON IN PREVLADA ZAHODNE CIVILIZACIJE	607
1.4.1. <i>Renesansa</i>	607
1.4.2. <i>Doba velikih zemljepisnih odkritij</i>	608
1.4.3. <i>Kolonizacija Amerik</i>	609
1.4.4. <i>Islamska cesarstva</i>	610
1.4.5. <i>Kitajska in Japonska</i>	611
1.4.6. <i>Vzpon demokracije in nacionalizma</i>	612
1.4.7. <i>Industrijska revolucija</i>	613
1.4.8. <i>Imperializem</i>	615
1.5. DVAJSETO STOLETJE.....	616
1.5.1. <i>Demografija</i>	616
1.5.2. <i>Svetovni vojni</i>	621
1.5.3. <i>Vzpon komunizma in hladna vojna</i>	622
1.5.4. <i>Rojstvo pokolonialnih narodov</i>	623
1.6. VALOVI DEMOKRATIZACIJE	623
1.6.1. <i>Prvi val</i>	624
1.6.2. <i>Drugi val</i>	625
1.6.3. <i>Tretji val</i>	626
2. SVETOVNI GOSPODARSKI RAZVOJ V 20. STOLETJU.....	628
2.1. ŠTIRI RAZVOJNE FAZE	637
2.2. POVOJNO OBDOBJE HITRE RASTI 1950-1973	640
2.2.1. <i>Države OECD</i>	640
2.2.2. <i>Latinska Amerika</i>	646
2.2.3. <i>Azijske države</i>	648
2.3. OBDOBJE UPOČASNJENE RASTI SVETOVNEGA GOSPODARSTVA PO 1973. LETU.....	649
2.3.1. <i>Države OECD in kazalci gospodarske učinkovitosti</i>	649
2.3.2. <i>Latinska Amerika</i>	661
2.3.3. <i>Azijska regija</i>	665
2.4. DEVETDESETA LETA	668
2.4.1. <i>Razdelitev sveta na tri skupine</i>	668
2.4.2. <i>Gospodarsko okrevanje industrijskih držav in njihovi strukturalni problemi</i>	684
2.4.3. <i>Gospodarska raznolikost držav v razvoju</i>	692
2.4.4. <i>Države na prehodu - uspehi in problemi</i>	695
SVETOVNO GOSPODARSTVO - STRUKTURE IN TRENDI	709
1. TRI GOSPODARSKE SUPERSILE.....	711
2. REGIJE SVETA.....	713
3. KITAJSKA.....	717
4. SVETOVNA STATISTIKA DVEH TISOČLETIJ.....	719
5. FINANČNE ZNAČILNOSTI GOSPODARSKEGA RAZVOJA OB PRELOMU STOLETIJ	723

SVETOVNA POLITIKA - STRUKTURE IN TRENDI	727
1. BILANCA ČLOVEŠTVA NA PRELOMU TISOČLETIJ	727
1.1 DEMOGRAFSKA GIBANJA	727
1.2 PREPAD MED REVNI MI IN BOGATIMI.....	729
1.3 ZNANSTVENO TEHNOLOŠKI RAZVOJ.....	730
1.4 PRITISKI NA OKOLJE.....	730
1.5 VARNOSTNI PROBLEMI.....	731
1.6 GLOBALNE BOLEZNI.....	733
1.7 MEŠANI OBCUTKI.....	733
2. VARNOSTNE IN GLOBALNE DILEME PO KONCU HLADNE VOJNE.....	734
3. ENOPOLARNI, VEČPOLARNI IN GLOBALNI SVET	739
SVETOVNA EKOLOGIJA - STRUKTURE IN TRENDI	745
1. PROPADANJE OKOLJA IN RAZVOJ OKOLJEVARSTVENIH POLITIK.....	745
2. UPRAVLJANJE GLOBALNEGA OKOLJA - CILJI, INSTRUMENTI IN INSTITUCIJE	756
SVETOVNA DRUŽBA - STRUKTURE IN TRENDI	763
1. GLOBALIZACIJA - ZA IN PROTI.....	764
2. NACIONALNA DRŽAVA IN GLOBALIZACIJA	769
3. POLITIČNI IGRALCI SVETOVNE DRUŽBE.....	771
4. MEDNARODNO PRAVO - SVETOVNO PRAVO.....	773
GLOBALIZACIJA - KAKO NAPREJ?	776
1 STRATEŠKI OKVIR POLITIK	776
2. IZBOLJŠAVE NA PODROČJU VARNOSTI ČLOVEŠTVA - GLOBALNE DRUŽBE.....	783
2.1. ČLOVEKOVE PRAVICE.....	783
2.2. KONTROLA OBOROŽEVANJA.....	784
2.3. MANAGEMENT KONFLIKTOV.....	785
2.4. OKOLIJSKA VARNOST.....	785
2.5. ZDRAVSTVENE POLITIKE.....	786
2.6. EKONOMSKO PRESTRUKTURIRANJE IN SOCIALNA PRAVIČNOST.....	787
2.7. OLAJŠANJE BREMENA DOLGOV.....	787
2.8. REGULACIJA GLOBALNIH FINANC	788
2.9. USTVARJANJE DELOVNIH MEST	796
2.10. DELOVNI STANDARDI	798
2.11. PESTROST KULTUR.....	802
2.11.1. Globalizacija in kriteriji nacionalnosti	804
2.11.2. Različnost nacionalnih identitet.....	807
2.11.3. Neozemeljske identitete	812
2.11.4. Hibridizacija	819
2.12. ETIČNE INVESTICIJE.....	820
3. IZBOLJŠAVE NA PODROČJU DRUŽBENE ENAKOSTI ČLOVEŠTVA -GLOBALNE DRUŽBE.....	821
3.1. NADDRŽAVNI ANTIMONOPOLNI MEHANIZMI	821
3.2. SPREMEMBE GLOBALNIH PRAVIL O INTELEKTUALNI LASTNINI.....	822
3.3. GLOBALNA REDISTRIBUTIVNA ZAKONODAJA	823

3.4.	OPUSTITEV BREZCARINSKIH OZEMELJ IN DAVČNIH OAZ.....	824
3.5.	PRERAZDELITEV MED SEVEROM IN JUGOM S POMOČJO USTREZNIHEKONOMSKIH REŽIMOV	825
3.6.	VEČJA ENAKOPRAVNOST SPOLOV.....	826
3.7.	VEČ POZORNOSTI RASNIM IN STAROSTNIM VPRAŠANJEMTER RAZMERJU MESTO - PODEŽELJE	827
4.	IZBOLJŠAVE NA PODROČJU DEMOKRATIZACIJE ČLOVEŠTVA -GLOBALNE DRUŽBE.....	827
4.1.	SUBSIDIARNOST - OD KLASIČNEGA VSEDRŽAVNEGADO POLICENTRIČNEGA UPRAVLJANJA.....	827
4.1.1.	<i>Neustreznost klasičnega vsedržavnega upravljanja</i>	829
4.1.2.	<i>Obnovljena država</i>	831
4.1.3.	<i>Večplastnost upravljanja.....</i>	837
4.1.4.	<i>Privatizirano upravljanje</i>	843
4.1.5.	<i>Globalna civilna družba</i>	846
4.2.	JAVNA IZOBRAZBA.....	848
4.3.	TRANSPARENTNOST IN KONTROLA.....	849
4.4.	RAZVOJ CIVILNE DRUŽBE	850
5.	POZITIVNE IN ZAVIRALNE MOŽNOSTI ZA REFORMIRA NJEGLOBALIZACIJE.....	850
	LITERATURA.....	852
	BIBLIOGRAFIJA BOGOMIL FERFILA.....	853

Paulu Phillipsu v spomin

Primerjalne politike

PRISTOPI K PRIMERJALNI ANALIZI

1. ZGODOVINSKO TEORETSKI PREGLED

1.1. DRŽAVE IN SISTEMI

Politični sistemi in politike drugih držav so bile že stoletja predmet intelektualne radovednosti, vendar so jih začeli znanstveno proučevati šele koncem 19. stoletja.

Večina prvih komparativistov je bila angleško govorečih oziroma Američanov, ter se je praviloma ukvarjala s primerjavo ameriške in evropske politike. V desetletjih pa se je pojavila cela vrsta šol in znanstvenih paradigem, kar je bila posledica številnih vzrokov in dogajanj, ki na druge družboslovne discipline niso vplivali v takšni meri. Spremenljivke kot razvijajoči se mednarodni sistem, nastajanje sodobnih nacionalnih držav, diplomatska povezovanja in razdvajanja, nacionalni stereotipi, predsodki in interesi, pa ideološke pristranosti oziroma umeščenosti, so poleg ostalih sooblikovale znanstvene pristope k primerjavi politik in sistemov. Primerjalni družboslovci pravzaprav neradi priznajo močne ideološke, nacionalne in tudi zgodovinske omejenosti in ujetosti primerjalnih metod, ki so nedvomno zmanjševale univerzalnost in verodostojnost njihovih spoznanj. Spreminjanje osrednjih teoretskih in metodoloških pristopov primerjalnih politik je tako približno sledilo spreminjanju zgodovinskih obdobj oziroma je bilo njihov neposredni ali posredni rezultat.

Pomembno je, da teoretske in metodološke paradigme osvetlimo tudi z zornega kota njihove zgodovinske, nacionalne in mednarodne umeščenosti, ter tudi tako spoznamo nekatere njihove značilnosti – prednosti ali pomanjkljivosti. Prav zgodovinska pogojenost primerjalnih študij je osrednja optika tega razdelka.

Koncept »države« je bil vedno osrednji tako v politični znanosti nasploh kot v primerjalnih politikah posebej. Do »behavioristične revolucije« v 50-ih in 60-ih letih prejšnjega stoletja je proučevanje države v veliki meri obvladovalo področje primerjalnih politik in šele kasneje so uvedli koncepte »politični sistem« in »sistemska analiza«. V 70-ih in 80-ih letih pa je nova generacija primerjalnih politologov in družboslovcev ponovno uvedla državo kot osrednjo institucijo primerjalnih politik.

1.2. DRŽAVA

Do 20. stoletja je politologija večinoma životarila v senci mnogo bolj utemeljenih in poznanih zgodovinskih in filozofskih znanosti.

Vse večja zapletenost in seveda pomen vladanja in politike, obenem s širjenjem domačih in mednarodnih pristojnosti (pooblastil, funkcij) države v drugi polovici 19. stoletja, je začela pritegovati pozornost družboslovcev in jo usmerjati v sistematično in znanstveno proučevanje področja politike, tedaj pogosto imenovanega »znanost o državi« (Mehran, 1996: 8). Tako je bilo že od samega začetka proučevanje politike neločljivo prepleteno s proučevanjem države. Največ zanimanja za politično znanost in primerjalno politiko so pokazali družboslovci v Veliki Britaniji in ZDA. Koncem 19. stoletja so britansko ustavo postopoma spreminjali iz liberalne v liberalno demokratično, ameriški politični sistem pa se je ravno dobro izvil iz primeža državljanske vojne v šestdesetih letih in začel vstopati v obdobje demokratizacije.

1.2.1. Formalni legalizem

Politične in ustavne okoliščine v obeh državah so spodbudile primerjalne družboslovce, da so svoj raziskovalni interes v največji meri usmerili k proučevanju pravnih in institucionalnih značilnosti politike in tako oblikovali znanstveni pristop formalnega legalizma (Dicey, 1885).

V ZDA je bila ustanovitev ameriškega združenja za politične vede (APSA) 1903. leta neposredna posledica prizadevanj družboslovcev, ki so proučevali primerjalno zakonodajo (ustave, oblike vlad, parlamente).

Prvi raziskovalci v okviru formalno legalističnega pristopa so razumeli državo kot naravni in univerzalni pojav (Willoughby, 1922: 14). Veliko so se ukvarjali z nastankom in značilnostmi države ter razlogi racionalnega opravičevanja njene avtoritete (Dealey, 1909; Willoughby, 1922). Nastanek in razvoj države so povezovali s ključnimi človeškimi oziroma družbenimi značilnostmi ter naravnim civilizacijskim napredkom.

Celo nepolitične dejavnike družbene ureditve kot npr. navade, običaje in človeške interese so razumeli v tesni prepletenosti z zakonodajno ureditvijo in politično avtoriteto, kar sta oboje stebra uradne politike. Za formalno legalistični pristop je bil značilen tudi močan poudarek na opisovanju, parohalizmu, konservatizmu in pomanjkanju razdelane teorije oziroma pravilneje rečeno pomanjkljivega zavedanja o pomenu teorije (Bill, Hardgrave, 1981: 2).

Ker je bila večina primerjalnih družboslovcev Evropejcev in Američanov, so svoj raziskovalni interes praviloma usmerili na politične institucije svojih držav na račun drugih delov sveta.

Nemške družboslovce je posebej navdušilo pisanje Maxa Webra, ter so se tako osredotočili na pisanje o (slavljenju) vlogi države in njene vsemogočne birokracije.

V 30-ih letih prejšnjega stoletja so primerjalne študije začele vključevati še države kot so Francija, Nemčija in Sovjetska zveza, kar pa ni pomembneje spreminilo parohialnost in etnocentričnost discipline primerjalnih politik. Za formalno legalistični pristop oziroma njegove privrženice so nezahodne države imele premalo razvite formalne in pravne institucije ter posledično niti niso mogle biti predmet obsežnejšega znanstvenega proučevanja (Bill, Hardgrave, 1981: 5).

Dela v okviru tega pristopa so v opisovalnem slogu podajala značilnosti različnih političnih ureditev. Države so razumeli kot »pluralistične« ali »monistične«, njihovo organiziranost so opisovali v izrazih njihovih »pravnih in političnih procesov«. Vlade so delili na ustavne in neustavne, demokratične in nedemokratične.

Primerjalne analize so le redko presegle kaj več kot proučevanje glavnih značilnosti republiške napram monarhični vladavini. Primerjave med državami so bile redke, poudarek je bil na glavnih značilnostih posamezne države, zato je bilo malo poizkusov izdelave splošne teorije primerjalnih politik oziroma primerjalnih političnih procesov. Osredotočenje na obstoječe politične institucije je s seboj prineslo tudi pridih konservativizma, saj se je poudarjalo njihovo stalnost in nespreminjanje. Prav tako se jih je prikazovalo kot najbolj razvite, kar spet ni puščalo prostora za nadaljnji razvoj.

1.2.2. Realizem

Formalno legalistični pristop (statični) je ostal prevladujoč vse do konca obdobja 2. svetovne vojne, vključno z obdobjem povojne obnove. Vendar je tudi znotraj tega pristopa prišlo do določenih sprememb.

Medtem ko se je v prvih dveh desetletjih izčrpaval v zgodovinskem in institucionalnem opisovanju, pa se je v tridesetih letih 20. stoletja, po koncu 1. svetovne vojne, zasukal v smer realizma in pozornosti do podrobnosti.

Začetni idealistični pristop so odpihnile grozote in razdejanja svetovne vojne, velika gospodarska kriza ter vzpon totalitarizma v Evropi. Disciplina primerjalnih politik se je obrnila bolj k proučevanju konkretnih pojavov in proti induktivnemu empiricizmu. Pridobila je tako na sistematičnosti kot na primerjalnosti, saj so se začele pojavljati primerjalne analize držav. Opisovanje in zbiranje podatkov je postalo samo prva stopnja v tristranosti raziskovalnega pristopa primerjalnih politik, poleg raziskovanja vzročnosti (druga stopnja) in etičnega ocenjevanja posameznih rešitev (tretja stopnja). T. i. »ozemeljsko« državo z relativno nerazvito javno upravo naj bi zamenjal nov tip države, ki naj bi se v prvi vrsti ukvarjala z geopolitiko in s prostorom – političnim, mednarodnim in gospodarskim prostorom. Nov tip države, ki je bil sam produkt novih družbenih in mednarodnih razmer, je zahteval tudi nove raziskovalne in analitične prijeme.

Že neposredno pred 2. svetovno vojno, tekom nje in v obdobju po koncu te vojne so se pojavili dotlej neznani družbeni procesi in institucije kot narodna osvobodilna gibanja, hladna vojna, NATO, atomska bomba itd. Disciplina primerjalnih politik je seveda morala upoštevati te in druge ključne nove spremenljivke.

1.3. POLITIČNI SISTEM

V 60-ih in 70-ih letih disciplino primerjalnih politik prevzame alternativni, nestatični pristop ter preseganje parohialnih in etnocentričnih usmeritev njihovega raziskovanja. Prične proučevati tudi nezahodno politiko Latinske Amerike, Azije in Afrike. Nove koncepte »modernizacije«, »osvoboditve«, »političnega razvoja« tudi ni bilo več mogoče razložiti z dotedanjimi primerjalnimi metodami. Vse večji pomen držav »tretjega sveta« v mednarodni politiki je prav tako poudaril nujnost razvijanja drugačnih alternativnih pristopov (Bill, Hardgrave, 1981: 13–15). Tako je prišlo do pojava »behavioristične revolucije« znotraj discipline primerjalnih politik in posledično do novega metodološko raziskovalnega pristopa. Le-ta je imel tri ključne značilnosti:

1. usmerjen je bil na dinamično, razvojno stran politik, držav, družb,
2. bolj izdatno je začel vključevati druge družboslovne znanosti, še posebej sociologijo in socialno psihologijo, s čimer je lahko ustrezneje zajel številna družbena področja, ki so povezana s politiko,
3. vse to je povzročilo »teoretično reorientacijo celotnega področja« (Laszlo, 1972: 14); poudarek se je iz države prenesel na družbo, ni zadoščalo več samo proučevanje institucij države in njihovih pravnih značilnosti, pač pa se je pozornost usmerila na »politični sistem kot celoto« - njegove procese, politike in okolje, njegove »funkcije« in »strukture«.

1.3.1. Sistemski pristop

»Sistemski pristop« v disciplini primerjalnih politik sta v veliki meri postavila Ervin Laszlo in David Easton (Laszlo, 1972; Easton, 1965).

Izhajajoč v prvi vrsti iz naravoslovnih in bioloških znanosti je Laszlo razumel svet kot neskončno število sistemov in podsistemov, od katerih je vsak sestavljen iz majhnih sistemov in je obenem sestavni del večje celote.

»Sistemska znanost gleda na atom ali na celico kot na sistem. Enako tudi na organ, organizem, državo, lokalno skupnost, narod, gospodarstvo, ekologijo celo na biosfero. Tisto, kar je sistem iz enega zornega kota, je iz drugega samo podsistem« (Laszlo, 1972: 14). Želel je postaviti paradigmo splošne teorije, utemeljene na sistemski filozofiji (Chilcote, 1981).

Easton (1965) je sistemski pristop apliciral v prvi vrsti na področje politike.

Navedel je tri pomembne značilnosti političnega sistema:

1. razlikuje se od okolja, v katerem obstaja ter je odprt na njegove vplive,
2. njegove notranje sestavine in procese določajo njegovi stiki z okoljem,
3. sposobnost njegovega obstoja je odvisno od razpoložljivosti in jakosti povratnega vpliva iz njegovega okolja k političnim odločevalcem in drugim političnim igralcem

V prvi vrsti je poudaril pomen tipov in stopenj odnosov med posamezniki in skupinami, politične strukture in njihove značilnosti pa je smatral za manj pomembne. Po njegovem mora disciplina primerjalnih politik raziskovati predvsem »procesni značaj« političnih interakcij.

1.3.2. Strukturalni funkcionalizem

Almond in Powell sta na temelju pisanja Eastona in Laszla razvila verjetno najbolj domišljen sistemski pristop. Trdila sta, da vsi politični sistemi obstajajo tako v domačem in mednarodnem okolju. Sistem od okolja sprejema zahteve in podporo, kar predstavlja njegov input. Le-tega predela in ga nato vrne okolju kot output. Inputi in outputi pomenijo menjavo med sistemom in okoljem, proces predelave pa je stvar političnega sistema samega.

Funkcije inputa vključujejo politično socializacijo in rekrutacijo, artikulacijo in agregacijo interesov ter politično komuniciranje, funkcije outputa pa so oblikovanje pravil, uporaba pravil in njihovo spreminjanje oziroma presojanje (Almond, Powell, 1992; Almond, Powell, 1978; Almond, Coleman, 1990).

Inpute lahko sprožijo sestavine znotraj domače družbe, politične elite ali mednarodno okolje. Outputi pa so lahko ekstraktivni (v obliki davkov ali storitev npr.), regulativni (vplivajo na obnašanje in sodelovanje), razdelitveni (podeljujoč dobrine, storitve ali priložnosti) ali simbolni (utrjevanje vrednot; razkazovanje političnih simbolov).

Inpute, outpute in delovanje političnega sistema le težko razumemo brez poznavanja politične kulture. Ugotavljata, da imajo vsi politični sistemi skupne štiri značilnosti, po katerih jih lahko tudi primerjamo:

1. vsi politični sistemi imajo politične strukture, ki se razlikujejo po stopnji in obliki strukturne specializacije,
2. vsi politični sistemi imajo enake funkcije, ki pa jih lahko opravljajo različne politične strukture in z različno pogostostjo; sisteme je zato mogoče primerjati glede na njihove funkcije, pogostost teh funkcij in vrsto struktur, ki jih opravljajo,
3. vse politične strukture, ne glede na to, kako so specializirane in ne glede, ali se nahajajo v primitivnih ali modernih družbah, so večfunkcionalne. Politične sisteme je mogoče primerjati glede na posebnosti funkcij njihovih struktur.

4. vsi politični sistemi so »mešani« v kulturnem smislu. Ne obstojijo samo moderne ali samo primitivne družbe utemeljene bodisi na racionalnosti ali tradicionalnosti.

Strukturni funkcionalisti zato sprašujejo po tem, kakšne funkcije opravljajo posamezne strukture?

Systemski pristop je skušal razviti sistemsko teorijo, ki naj bi bila sposobna razložiti razlike med razvitimi in nerazvitimi državami. V 60-ih in 70-ih letih prejšnjega stoletja so se strukturni funkcionalisti ukvarjali predvsem s političnim razvojem (Pye, 1963; LaPalombra, 1963; Pye, Verba, 1965; Coleman, 1965; LaPalombra, Weiner, 1966, Binder, 1971). Raziskovali so koncept modernizacije, reda in stabilnosti, procese in politike v razvijajočih državah.

Proces modernizacije je istočasno revolucionaren, kompleksen, globalen, homogenizirajoč, nepovraten, stopenjski, progresiven in sistematičen (Huntington, 1968). Modernizacija pomeni množično mobilizacijo, množična mobilizacija pomeni povečano politično participacijo, le-ta pa je ključ za političen razvoj. Če je političen sistem »razvit« - kar pomeni, da je dovolj institucionaliziran in ima določeno stopnjo politične participacije, potem lahko preživi. Drugače pa opeša in propade.

Političen razvoj je tako institucionalizacija politične organizacije in postopkov.

Razvit je tisti političen sistem, ki lahko ohrani stabilnost in se sooči z družbenim konfliktom (Binder, 1971).

Eastonova sistemska teorija in Almondov strukturalni funkcionalizem sta vnesla obilje svežine v področje primerjalnih politik, vendar pa so se pokazale tudi številne pomanjkljivosti.

Strukturalnemu funkcionalizmu so očitali številne nejasnosti in dvomljive predpostavke njegove teoretske osnove. Še posebej so izpostavili njegovo konservativno pristranost, konceptualno zmešnjavo, neustrezno notranjo logičnost (tavtološkost osrednje predpostavke) in omejeno uporabnost (Chilcote, 1981: 179).

Njegova predpostavka o stalnem in reguliranem odnosu med političnim sistemom in okoljem zanemarja (ali vsaj minimalizira) možnosti sprememb ter političnih in družbenih konfliktov. Utemeljen je torej na status quo. Almond in Powellu so očitali tudi zmedeno terminologijo in zapleteno predstavljanje sorazmerno enostavnih pojavov. Ostrejšje kritike so postavile pod vprašaj celoten pristop: »stara zgodba z novimi besedami«, »preoblikovanje starih naslovov«, »vse kar je Almond povedal, bi lahko tudi brez systemskega pristopa, pa še bolj razumljivo bi vse skupaj bilo« (Chilcote, 1981: 180-181).

Strukturalni funkcionalizem je bil prav tako etnocentričen. Njegovo osredotočenje na strukturalno diferencirane in sekularne politične sisteme, s stal-

nimi procesi (input, output) med političnim sistemom in okoljem, je bilo primerno predvsem za raziskovanje demokratičnih zahodnih sistemov, ne pa tudi avtoritarnih in diktatorskih. Pri raziskovanju držav v razvoju so Almond in drugi strukturalni funkcionalisti proučevali v prvi vrsti politične inpute, ne pa delovanje političnega sistema kot celote. Seveda je za nedemokratične režime značilno, da so njihovi iz družbe izvirajoči politični inputi minimalni ali celo neobstoječi (Almond, Verba, 1963).

Nove globalne in sociopolitične stvarnosti pa so komparativiste še enkrat prisilile v spremembo njihovega raziskovalnega pristopa. Mnogi so strukturalnemu funkcionalizmu očitali, da je spregledal pomen države. Tako so ponovno odkrili analitično uporabnost države. Nezadovoljstvo s teoretičnimi predpostavkami systemskega pristopa se je okrepilo v 70-ih in 80-ih letih, ko je prišla do izraza njihova neskladnost z globalnim političnim in diplomatskim razvojem v tem obdobju. Vse več družboslovcev na zahodu in v tretjem svetu je verjelo, da je mogoče naravo politike najbolje razumeti in raziskovati z osredotočenjem na državo.

V tretjem svetu so državo oziroma njeno vlado in ves administrativni ter varnostni aparat, ki je vezan nanjo, razumeli za glavni vzvod gospodarskega, političnega in sociokulturnega razvoja. Razen v obdobjih revolucij in drugih političnih preskokov - nenormalnosti so na tak način vpliva države na družbo gledali kot na bistveno pomembnejšega od tokov vpliva družbe na državo. V zahodnih državah je k takemu prepričanju prispeval razvoj »države blaginje«, v nekdanjih komunističnih državah pa je bila državno partijska mašinerija tako in tako vseprisotna in vseodločujoča. Tudi dinamika hladne vojne je zahtevala poglobljeno proučevanje odnosov med državami.

1.4. POVRATEK DRŽAVE

Od zgodnjih 80-ih let pa vse do danes so bila objavljena številna pomembna dela, ki so osredotočena na državo kot temeljno orodje primerjalne analize. Številna dela so poudarjala vlogo države bodisi v posameznih študijah primerov (predvsem držav v Latinski Ameriki) ali v odnosu do drugih družbenih in političnih pojavov kot revolucij ali mednarodnih povezovanj (Dunn, 1988; Skocpol, 1979; Stepan, 1978).

Obstajali sta dve skupini družboslovcev, ki sta poudarjali potrebo po ponovnem osredotočenju na državo. Ena je kazala na državno avtoriteto kot odločilnega dejavnika političnega življenja naroda. Njih je v prvi vrsti zanimala narava in sestava države, njenih igralcev in funkcij ter njena sposobnost kljubovati izzivom tako od znotraj kot od zunaj. Theda Skocpol in Eric Nordlinger sta pomembna predstavnika te skupine »neostatičnih« družboslovcev (Evans, Rueschemeyer, Skocpol, 1985; Nordlinger, 1981).

Druga skupina je imela bolj poudarjeno ideološko usmeritev. Sestavljali so jo radikalni kritiki strukturalno funkcionalnega pristopa, še posebej njegovih konservativnih predpostavk. Poudarjali so odvisnost med državami središča in obrobni državami (npr. Immanuel Wallerstein, Fernando Cardoso). Ta skupina je najbolj znana po svojih ideoloških razpravah s pristaši teorije modernizacije (Kamrava, 1993).

Nekateri predstavniki teorije odvisnosti (dependency theorists) so poudarjali predvsem pomen gospodarstva tudi na račun države in politike sploh (Frank, 1967), spet drugi so osrednji pomen v razvijanju odnosov med »hegemonističnim središčem« in »odvisno periferijo« pripisovali prav državi.

Wallerstein (1984) je menil, da je treba proučevati državo, da lahko razumemo družbene institucije kot razrede, etnične in nacionalne skupine, gospodinjstva. Te institucije »so opredeljene s strani države, skozi državo, v odnosu do države in obratno tudi same ustvarjajo državo, oblikujejo državo in jo tudi spreminjajo«.

Po njegovem obstoji ena »globalna kapitalistična svetovna ekonomija«, ki se je razvila v Evropi v 16. stoletju. Znotraj tega sistema svetovnega kapitalizma »je država institucija, katere obstoj opredeljujejo odnosi z drugimi državami. Tudi odnosi med državami so tako kot drugi kapitalistični odnosi motivirani s profitom. Razmerja med državami določajo njihovo moč, avtoriteto in obseg njihove suverenosti. V vseh zgodovinskih obdobjih je obstajala »hierarhija moči« držav, vedno pa tudi izzivi zanj (Wallerstein, 1984: 29–37; Collier, 1979).

Za razliko od strukturalnih funkcionalistov teoretiki, osredotočeni na državo, ne vidijo političnega sistema kot prepletenega organizma ter analitično ločijo državo in družbo. Predpostavljajo, da so vse politike vnesene v družbo od zgoraj. Države ne razumejo kot šibke institucije pod vplivom različnih družbenih skupin in razredov, marveč kot relativno neodvisno glede na pritiske od spodaj (glej tudi: Schmitter, 1973; O'Donnell, Schmitter, Whitehead, 1986). Država je avtonomna, kadar lahko »postavlja in uresničuje cilje, ki niso samo odsev zahtev ali interesov družbenih skupin, razredov ali družbe« (Nordlinger, 1981: 9).

Obseg avtonomije države se s časom spreminja in je odvisen od narave uradnih strategij in politik ter »strukturalnih potencialov«. Države niso del večje celote, marveč same opravljajo vrsto funkcij. Države lahko uravnavajo, vsiljujejo in opredeljujejo kaj je in kaj ni v interesu skupnosti in posameznika. Razvite zahodne kapitalistične države imajo praviloma močna pooblastila, da uravnavajo in organizirajo družbo.

Tudi teorija neostatičnih družboslovcev ni ostala brez kritike. Almond in drugi so še posebej postavili pod vprašaj njene konceptualne in analitične predpostavke. Almond je zavrnil trditve, da sistemska teorija in strukturalni funkcionalizem ne dajeta dovolj pomena državi in vladnim institucijam. Poudaril

je, da je njegov pristop osredotočen v prvi vrsti na procesno naravo politike in proučevanje institucij glede na to, kaj delajo. Neostatičnemu pristopu je očital preveč ohlapne definicije konceptov države, družbe, močnih in šibkih držav, močnih in šibkih družb, ki jih ni mogoče meriti in se ne ve, kje se njihove meje končajo oziroma začenjajo (Kamrava, 1996).

2. PRIMERJALNO RAZISKOVANJE DRUŽBE IN DRŽAVE

Poskušajmo iz dosedaj razvitih analitičnih, teoretičnih in metodoloških pristopov k primerjalnim politološkim študijam potegniti njihove prispevke, s katerimi so obogatili raziskovalni proces. Izhajali bomo iz predpostavke, da politika ni samo »političnega izvora« niti samo »družbenega«, marveč obojega po malo. Na vodenje politike oziroma politično prakso vpliva tako narava in pomen političnih institucij, njihova demokratičnost ali avtoritar-
nost, programi njihovega delovanja in podobno; pa tudi nepolitični dejavniki kot zahteve družbenih igralcev, njihove vrednote, njihova uporaba političnih institucij itd. Disciplina primerjalnih politik potrebuje raziskovalni okvir, ki upošteva tako politične kot družbene dejavnike oziroma družbeno okolje, v katerem se politika dogaja. Po eni strani obstoji jasno razločevanje med »državo« in »družbo«, po drugi strani pa sta tudi neločljivo prepleteni. Država je vir vse uradne politične moči (oblasti), uravnava delovanje družbe. Družba pa je kolektiviteta ljudi, ki jim je skupna enaka oblika politične kontrole in ki delijo skupna prepričanja in obnašanje v daljšem časovnem obdobju in prostoru (Giddens, 1982: 10)

Tako državo kot družbo lahko razumemo tudi kot ločena zbira institucij. Državne institucije so strukturirane, opravljajo določene funkcije, imajo programe delovanja, ki praviloma pokažejo neke rezultate.

Njihov obstoj in njihove funkcije so oblikovane z namenom uravnavanja širše družbe. Nasprotno pa so družbene institucije večinoma amorfne in brez določenih strukturalnih oblik. Lahko imajo svoje cilje, vendar pa njihovo doseganje običajno ni vezano na uporabo moči. Njihove funkcije so pogosto neoprijemljive, imajo pa rezultate, ki niso nič manj pomembni kot rezultati državnih funkcij. Družbene institucije na tak ali drugačen način utrjujejo skupinsko identiteto in solidarnost, ustvarjajo mrežo povezav, ki vse skupaj sploh ustvarjajo družbo. Kar se razlikuje od enega do drugega političnega sistema, pa so odnosi med državnimi in družbenimi institucijami in prav to mora biti področje proučevanja discipline primerjalnih politik.

Naš raziskovalni pristop bomo torej gradili iz prepričanja o določeni ločenosti države in družbe, kar se razlikuje od strukturalno funkcionalističnega dogajanja, ki državo in družbo razume kot neločljiva dela holističnega sistema.

V vsaki skupnosti ljudi obstoji skupina, ki na takšni ali drugačni osnovi uspe kontrolirati vire ter zato lahko vpliva na obnašanje, prepričanje in življenje drugih članov skupnosti. Celo v najbolj egalitarno urejeni skupnosti naj bo to pleme ali narod, ločimo skupine s posebnim statusom. Nekdaj je bil rezultat izjemnega poguma, telesne moči, intelektualnega daru. V sodobnih nacionalnih državah pa lahko govorimo o treh skupinah osnov privilegiranega statusa:

1. kontrola ali večje možnosti dostopa do ekonomskih virov,

2. kontrola ali večje možnosti dostopa do političnih virov,

3. kontrola nad opredeljevanjem in legitimiziranjem družbenih virov.

Družbene vire opredeljujemo kot predstave, prepričanja, ki posameznikom in skupinam omogočajo njihovo identifikacijo (vera, kultura, vrednote). Ljudje, ki se zbirajo okoli takšnih družbenih virov in imajo skupno identiteto, tudi tvorijo posamezno družbo.

Politiko lahko opredelimo tudi kot zapletene in spremenljive vzorce odnosov med državo in družbo. Vseeno pa obstoji določena stalnost v odnosih med družbo in državo, pa tudi razlike in podobnosti, če jih primerjamo v različnih političnih sistemih. Razmerja med državo in družbo se vzpostavljajo preko njunih institucij.

2.1. DRŽAVA

Funkcije države oziroma državnih institucij lahko razdelimo v štiri skupine: uravnavanje, črpanje – pridobivanje virov, prisiljevanje in postavljanje javnega, dnevnega reda (public agenda).

Državne institucije uravnavajo javno obnašanje in tako vplivajo na družbeno dogajanje. Vsaka država ima zbir ciljev in dnevnih redov. Njihovo uresničevanje zahteva, da država spodbuja posamezne oblike obnašanja in delovanja ter zavira druge. S tem vpliva tudi na družbeni položaj različnih skupin.

Črpanje virov iz celotnega območja države vključuje tako pobiranje davkov, drugih materialnih dobrin (v prejšnjih časih), opravljanje storitev za državo (vojaški rok, civilna obramba), lahko pa tudi dajanje ekspertnih znanj (pričanja pred parlamentarnimi odbori, sodelovanje v posvetovalnih odborih predsednika vlade ali države itd.). Tudi ta funkcija države še kako vpliva na družbene skupine – davki zmanjšujejo možnosti osebnega in skupinskega trošenja članov družbe, služenje vojaškega roka onemogoči kakršnokoli drugo dejavnost itd. Ali pa vpeljava obveznega izobraževanja – zamislimo si, kako je to vplivalo na vaše skupnosti.

Prisilna funkcija državnih institucij pogosto vstopa v funkcije pridobivanja virov, oboje pa služi uresničevanju programa oziroma javne agende države.

Program države lahko odraža široka ljudska prepričanja in je tedaj lažje uresničljiv, lahko pa tudi ne upošteva interesov prebivalcev. Nedemokratske vlade cilje države pogosto ovijajo v visokoteče parole »ljudske volje« in podobno.

Državne funkcije pa ne delujejo samo na družbo, marveč tudi na druge države. Države imajo tako mednarodni kot domači program. Nekatere lahko črpajo virov tudi iz drugih držav (kolonializem, neokolonializem). Države vplivajo na obnašanje drugih držav in seveda tudi obratno.

Institucije, preko katerih države občujejo med seboj in s svojimi družbami, so mnogoštevilčne in različne. Pripadajo državnih upravi, vojski in policiji; lahko jih delimo na zakonodajno, izvršno in sodno vejo oblasti. Te institucije predstavljajo najvišje državne skupine in imajo veliko politične moči. Državne institucije so istočasno ključna vez med vladajočo skupino in preostalo družbo, mehanizem medsebojnega komuniciranja. Državne institucije oziroma skupine na oblasti lahko propadejo oziroma jih zamenjamo v treh širokih skupinah okoliščin:

1. ko so šibke in ranljive zaradi notranjih ali zunanjih pritiskov,
2. v primerih, ko v lastni družbi nimajo dovolj legitimnosti, v prvi vrsti med politično pomembnimi deli družbe,
3. ko se ne morejo upreti izzivom, ki izvirajo iz interesov v družbi (Kamrava, 1992).

Osrednja naloga državnih institucij je vzpostaviti neke vrste delovni dialog in odnos z družbo, bodisi kooperativnega bodisi konfliktnega tipa oziroma običajno neke vmesne kombinacije.

2.2. DRUŽBA

Medtem ko so državne institucije ključne pri oblikovanju vladnih politik, pa se narava političnega življenja določa v dialogu z družbenimi institucijami.

Družbene institucije nimajo toliko poudarka na njihovi formalni sestavi, urejenosti kot državne. Na člane družbe pa prenašajo kolektivni občutek identitete, kar sploh ustvarja družbo. Kolektivni občutek identitete se lahko izoblikuje okoli različnih osi: skupne ideologije; skupnih navad, običajev, etničnega porekla; prostorske oziroma zemljepisne bližine; skupne rasne značilnosti. Na takšni skupni osnovi začnejo nastajati družbene institucije, ki so lahko medseboj prepletene in podpirajo druga drugo. V različnih družbah najdemo različne institucije, najbolj običajne so družina, sorodstvo, veroizpoved, pleme, narod, različne oblike sekularne ideologije, od katerih je nacionalizem najbolj pogost.

Jedro družbenih institucij je lahko močno abstraktno, čeprav so njihove posledice povsem stvarne. Npr. večina verstev je utemeljenih na abstraktnih predstavah, ki jih praviloma ni mogoče znanstveno dokazati in razložiti. Vendar pa je v večino družb vera zelo močna institucija in še kako vpliva na družbo v celoti oziroma na njene politične igralce. Nacionalizem in plemenska pripadnost sta podobno neoprijemljivi instituciji, pa ravno tako pomembni.

Znotraj posamezne družbe se pomen družbenih institucij v času spreminja. Prenašajo se iz generacije v generacijo in se spreminjajo tako v času kot glede na okoliščine. Veroizpoved bo pojmovana drugače v obdobjih družbene stabilnosti kot pa v vojnih vihratih, mišljeno v prvi vrsti z zornega kota vsakega posameznika in njihovega iskanja osebnega miru. Prav tako je rasna pripadnost drugače pomembna v rasno razklanih družbah, kjer je vprašanje rase vir konfliktov kot pa v družbah, kjer obstoji rasna harmonija.

Podobno velja tudi za druge družbene institucije. Zato velja, da se politični pomen družbenih institucij in okvir, v katerem se soočajo z državnimi institucijami in drugimi političnimi igralci, v času spreminja (seveda je različen tudi od države do države). Posamezna politična institucija, ki je politično zelo pomembna v določenem političnem obdobju (določeni družbi), je lahko v drugem obdobju (drugi družbi) povsem marginalna.

Tokovi vplivanja med družbo in državo potekajo v obeh smereh. Vladne politike, ki jih izvaja javna uprava, so zelo pomembne pri oblikovanju (spreminjanju) družbenega reda, prav tako kot je delovanje družbenih institucij ključno pri vplivanju na politično okolje.

Praviloma lahko govorimo o tipičnem vzorcu odnosov med družbo in državo oziroma družbenimi in državnimi institucijami. Način delovanja družbe na državo je v veliki meri določen s politično kulturo – politična kultura kot celota običajnih načinov vplivanja ter komuniciranja ljudi in družbenih institucij z državo (tudi celota političnih prepričanj ljudi).

2.3. DRŽAVNE INSTITUCIJE

Vsaka država uresničuje svoje cilje in politike preko državnih institucij.

Zato je treba pogledati tudi procese nastajanja državnih institucij – tako imenovano politično institucionalizacijo oziroma procese njihove rasti in razvijanja zapletene sestave – to je politični razvoj.

Politična institucionalizacija je temeljna stopnja oblikovanja državnosti – oblikovanja vladne avtoritete nad družbo s pomočjo ustreznih političnih struktur oziroma organov. Politična institucionalizacija poteka na dveh nivojih: znotraj same države in v odnosu do družbe. Preden namreč država opre-

deli institucionalne kanale odnosov države in družbe, mora navznoter sama določiti norme in principe, po katerih bo delovala tako nasproti družbi kot znotraj državnih struktur. V tem smislu politična institucionalizacija pomeni oblikovanje določenih političnih postopkov in uveljavitev določenih načel med političnimi igralci samimi. Država tako razvije »pravila igre«, pravila obnašanja, ki jih lahko posredno razberemo iz njenega delovanja, lahko pa so tudi neposredno zapisana v ustavi in podobnih uradnih dokumentih. Ko enkrat konča »notranjo institucionalizacijo«, država opredeli še institucionalne povezave z družbo. Te povezave lahko v različnih družbah opredelijo različni dejavniki: zakonodaja, birokracija, policija, vojska. Lahko imajo različna imena, različne države imajo tudi različne povezave z družbo.

Pri političnem razvoju pa moramo upoštevati dva nivoja analize oziroma dva pristopa. Z organizacijskega in strukturalnega vidika je majhna razlika med politično institucionalizirano in politično razvito državo. Obe imata vrsto visoko specializiranih institucij, katerih funkcije so ključnega pomena pri delovanju države. Binder (1971), Coleman (1965) in Huntington (1976) so bili mnenja, da politični razvoj pomeni razvoj državnih institucij. Pri tem jim je bilo bistveno, da je država bila sposobna zadovoljiti zahteve po povečani politični udeležbi in mobilizaciji. Politični razvoj so tako razumeli kot omogočanje vsem družbenim skupinam in interesom, da so politično sodelovali v politiki, ne da bi s tem omejevali učinkovito delovanje političnega sistema ter oblikovanje in izvajanje politik.

Politični razvoj so razumeli kot organizacijsko diferenciacijo države oziroma kot njeno zmožnost, da povezuje, odgovarja, se prilagaja, pa tudi, da mora zagotavljati enakost svojih državljanov.

Opredelitve teh politologov so bile zelo blizu enačenja političnega razvoja z demokracijo.

Problem tega prvega razumevanja političnega razvoja je, da ga praktično enači s politično institucionalizacijo, kjer država daje institucionalne možnosti, ki zadovoljujejo družbene zahteve po politični participaciji. V najbolj preprosti obliki bi lahko rekli, da je politični razvoj politična institucionalizacija s priokusom demokracije. To je lahko v posameznih državah tudi dejansko stanje, ni pa povsod. Treba je potegniti jasno črto med političnim razvojem in demokracijo. Politični razvoj lahko pripelje do demokratične politike oziroma demokratične ureditve, vendar to ni nujno. Drugi nivo analize oziroma drugi pristop meni, da je demokracija več kot političen razvoj, vključuje ne samo demokratično institucionalizacijo države, marveč tudi sociokulturno odločenost, da se demokracijo ohranja – kar lahko imenujemo civilna družba. Tu je bistvena vloga politične kulture. Političen razvoj torej krepi državo, vendar ne

toliko zaradi povečevanja moči posameznih institucij, marveč v prvi vrsti zaradi krepitve kulturnih in normativnih povezav med državo in družbo. Politično razvita država je torej tista, ki jo normativno in tudi stvarno podpira politična kultura. Če je torej politična institucionalizacija proces, v katerem oblikujejo in krepijo državne strukture in postopke, je politični razvoj proces, v katerem so te strukture in postopki normativno uveljavljeni ter sprejeti s strani ljudi (v tem procesu postanejo tudi del politične kulture).

Bistvena pri drugem pristopu je torej normativna in čustvena povezanost države in družbe. Le-ta je najmočnejša v demokracijah, kjer je družba močno prisotna pri nastajanju državnih politik. V demokratičnih državah so tudi dobro razvite in učinkovite institucije. Te države so torej politično zelo razvite.

Teoretično, pa tudi v praksi, je možen obstoj nedemokratičnih držav (še posebej tistih, katerih legitimnost temelji na osebni karizmi voditelja), ki so močno čustveno povezane z družbo. Pogosto je bil to slučaj v postrevolucionarnih družbah, kjer je revolucionarno vodstvo tesno povezano z množicami (Kuba, Jugoslavija, Indonezija).

V drugih konservativnih državah npr. v Saudski Arabiji (pa tudi v drugih državah Perzijskega zaliva, kjer vladajo šejki kot Oman, Bahrain, Katar, Združeni arabski emirati, Kuvajt) pa obstoj države oziroma njenega režima ne podpira niti demokracija, niti karizma, niti druga sredstva političnega vključevanja. Moč režima v takšnih primerih leži v političnih kulturah teh držav, ki so praviloma v funkciji podpore njihovega obstoja. Politični razvoj je možen brez demokracije. Pravzaprav bi le težko govorili o enotni smeri ali razvojnem vzorcu političnega razvoja. Verjetno je njegova najbolj pomembna določnica obseg podpore in identifikacije, ki jo ima pri ustreznih političnih skupinah v družbi. Politični razvoj tako opredeljujemo bolj kot moč in stabilnost režima (rezultat politične podpore), ne pa toliko države.

Razumevanje politike ni možno brez obravnavanja družbe, njenih sestavin in funkcij. Tudi družba je sestavljena iz vrste institucij. Pri proučevanju odnosov in procesov med družbo in državo je nujno vključiti še poglobljeno analizo politične kulture, saj prav politična kultura predstavlja vsebinski okvir odnosov med družbo in državo.

2.4. DRUŽBENE INSTITUCIJE

Podobno kot države lahko tudi družbe razvrščamo glede na njihovo sestavljenost iz različnih institucij. Za razliko od državnih institucij, katerih strukturalne značilnosti in funkcije so bolj neelastične, pa za družbene institucije velja, da so bolj ohlapno sestavljene in da svoje funkcije opravljajo bolj prilajno.

godljivo in z večjim občutkom. Družbe tako lahko opredeljujemo kot skupek družbenih institucij. Znani sociologi kot npr. Anthony Giddens (1984, 1987, 1991) in Talcot Parsons so celo trdili, da »so institucije najbolj trajna značilnost družbenega življenja«. Družbene institucije (družina, sorodstvo, pa tudi izobraževalne, gospodarske, politične, kulturne, nacionalne, rasne itd.) razumejo kot sredstvo uravnavanja vzorcev vedenja, kot »družbeno matrico«, znotraj katere posamezniki pridobivajo družbene vrednote in tako oblikujejo tudi lastno osebnost. Institucije pomenijo ponavljajoče vzorce obnašanja. Nekaj, kar je postalo uravnavano, se smatra, da je »institucionalizirano«. Družbene institucije pomenijo način, kako se družba obnaša in deluje, še posebej na kolektivnem nivoju. Lahko jih razumemo kot zapleten sistem norm, prepričanj in vlog, ki vpliva na obnašanje posameznikov in skupin.

Nedvomno družbene institucije pomembno vplivajo na vrednote in obnašanje članov družbe. Pomenijo okvir, kjer nastajajo družbene norme.

Moramo pa razlikovati institucije, ki so nastale iz ali se oblikovale okoli skupnih vrednot (npr. denar, lastnina), ter institucije, ki vključujejo organizacije ali druge oblike institucionalne kolektivnosti, bolj ali manj amorfne in brezoblične.

Te organizacijske ali kolektivne institucije sestavljajo skupine članov (npr. družina, cerkev itd.), ki imajo skupne vrednostne usmeritve, ter kot posameznik ali skupina stopajo v odnose drug z drugim ali z drugimi skupinami in državo.

Prva skupina institucij - normativne družbene institucije pa ne tvorijo posebnih skupin, pač pa le regulativne vrednote, ki vplivajo na odnose med družbenimi skupinami ter med njimi in državo. To so norme, ki se oblikujejo okoli relativno posebnih in družbeno pomembnih skupin vrednot.

Pri primerjalnih študijah nas bolj zanimajo organizacijske in kolektivne institucije. Družbene institucije so v kolektivnem smislu sestavljene iz skupin, ki jih povezujejo skupne vezi.

Vendar pa vsaka skupina posameznikov še ni institucija. Skupino lahko opredelimo kot kakršnokoli zbirko družbenih bitij, ki so drug z drugimi v relativno posebnih odnosih.

Institucije pa pomenijo ustaljene postopke skupinske aktivnosti. Član plemena ali narodnosti, družine, verske sekte in drugih skupin, katerega vedenje in usmeritve oblikuje njegovo sodelovanje, članstvo znotraj te kolektivitete, pripada njihovim institucijam. Družbene institucije dajo splošni strukturalni in normativni okvir, znotraj katerega njihovi člani, posamično ali skupinsko, oblikujejo svoje misli in vrednote, stopajo v odnose drug z drugim in z državo.

Nekatere institucije lahko najdemo v vsaki družbi - npr. družinske in verske, spet druge pa le v določenih družbah. Plemenske institucije so npr. ključnega pomena v Afriki, nekoliko manj na Bližnjem Vzhodu. Njihovih družb ni

mogoče razumeti brez obravnave plemenskih vezi in institucij. V zahodnih liberalnih demokracijah pa bi bilo povsem nesmiselno opredeljevati njihove plemenske institucije.

Vsako družbo je treba proučevati posamično, da se ugotovi, katere institucije jo sestavljajo, kakšne so funkcije teh institucij in njihov pomen.

Vseeno pa je mogoče izdelati široko razvrstitev najbolj pogostih institucij v različnih družbah, ki so si deloma podobne v svojem zgodovinskem razvoju, normativnih vrednotah in predpostavkah. Nekatere institucije so vsepovsod prisotne – npr. družina, sorodstvo, vera, izobraževanje.

V državah, ki nimajo razvitega demokratičnega političnega sistema in je zato ločenost družbenih in političnih institucij bolj očitna, so institucije, ki se oblikujejo na plemenski, rasni in etnični osnovi, pogosto zelo pomembne v usmerjanju političnega in seveda družbenega dogajanja.

V družbah z demokratičnimi političnimi sistemi so vzniknile različne politične stranke in interesna združenja (npr. okoljevarstvena in ženska gibanja), ki imajo svoje korenine v družbi in pomenijo nekakšen most med politiko in družbo, državo in družbo, saj so istočasno tako politične kot družbene institucije. Nastanek in razvoj družbenih institucij je odvisen od občutka skupnostne identitete ter skupnih vrednot in norm, ki povezujejo skupino posameznikov. Družbene institucije usmerjajo in kontrolirajo vedenje posameznikov, seveda pa obstoji tudi večji ali manjši del samostojnosti teh posameznikov.

V času lahko pride do opuščanja posameznih norm oziroma institucij v celoti. Običajno je vzrok v nezadovoljstvu s koristmi, ki jih posamezniki ali skupine dobivajo od institucije. Lahko pa pride tudi do pojavov novih vzorcev obnašanj med člani ali podskupinami znotraj institucije.

Odnosi med družbenimi in političnimi institucijami pa so odvisni od politične kulture. Posamezniki, skupine, pa tudi družbene institucije se obnašajo politično znotraj okvira, ki ga postavi njihova politična kultura.

2.5. POLITIČNA KULTURA

V najbolj preprostem smislu lahko politično kulturo opredelimo kot celoto vrednot in usmeritev, ki vplivajo na razumevanje politike s strani posameznikov, skupin pa tudi družbe v celoti; kot vez med mikro in makropolitiko, med družbo in kulturo (Almond, Verba, 1963; Binder, 1971; Kavanagh, 1972). Politična kultura vpliva na politično obnašanje podobno kot splošna kultura vpliva na družbeno vedenje.

2.5.1. Dejavniki politične kulture

Večina družboslovcev meni, da politična kultura nastaja v procesu politične socializacije, v katerem se postopoma (včasih tudi bliskovito) oblikujejo vzorci obnašanja do političnih vrednot, usmeritev, institucij. Politična socializacija vključuje tako neposredno in posredno, formalno in neformalno politično učenje v vseh življenjskih obdobjih. Najpomembnejši agentje, oddajniki politične socializacije so družina, izobraževalni sistem, verske organizacije, vrstniki, poklicno okolje, množični mediji, politične stranke, državne institucije. Ločimo v grobem dve obdobji oziroma dva nivoja socializacije. Prvo je vstopanje v splošno oziroma družbeno kulturo, kar je značilno za predodraslo obdobje. Za kasneje pa je značilno bolj izrecno navajanje na politično prevzemanje bolj političnih vrednot in usmeritev. V tem ožjem smislu je politična socializacija namerno sprejemanje (posredovanje) političnih informacij in vrednot s strani odgovornih političnih socializatorjev. Lahko govorimo o štirih ključnih dejavnikih, ki oblikujejo politično kulturo:

1. zgodovina in zgodovinske izkušnje,
2. družbene okoliščine,
3. kultura in kulturne vrednote,
4. namerna politična (državna – vladna) socializacija.

Ad 1. Zgodovina ima poseben pomen v oblikovanju politične kulture, saj vključuje tako pomembne zgodovinske dogodke kot tudi akumulirane vrednote in tradicije, ki jih je posamezna družba oblikovala v dolgih stoletjih. Zato je politična kultura rezultat tako kolektivne zgodovine političnega sistema kot tudi osebne zgodovine vsakega državljana, mešanica javnega in zasebnega (Pye, Verba, 1965). Najbolj pa zgodovina vpliva na politično kulturo s prelomnimi, zgodovinskimi dogodki (vojne, revolucije, globoke gospodarske ali politične krize).

Ad 2. Značilnosti sestave družbe ter vrednostne usmeritve njenih članov neposredno vplivajo na njeno politično kulturo. Družba, ki jo pretresajo plemenski ali nacionalni konflikti, gleda na politiko povsem drugače od harmonične in homogene družbe. Na politično kulturo pa ne vplivajo samo tako dramatične družbene značilnosti. Razlike v bogastvu in statusu so lahko zelo pomemben dejavnik, še posebej v navezi z usmeritvijo političnih elit, ki sprejemajo politike.

Duhovščina, vojaški veterani, bogataši, pripadniki posamezne rase ali narodnosti so v posameznih državah lahko zelo pomembni pri vplivanju na kolektivne občutke vsega prebivalstva do politike (naštel sem le nekaj bolj zgodovinskih skupin, danes imajo osrednjo vlogo zlasti politični vrhovi in novinarji).

Ad 3. Kultura in kulturne vrednote, vsebovane v ljudskem prepričanju, npr. o veri, o družini, o plemenu, o narodu, o vlogi posameznika v širši skupini (ali mirna, nasilna, čustvena itd.) lahko pomembno vplivajo na družbeno razumevanje politične ureditve oziroma politike.

Tudi vrednote, ki nimajo političnih primesi, lahko vplivajo na politično kulturo. Vrednote glede družine ali vloge spolov, ki same po sebi niso politične, lahko v določenih okoliščinah postanejo ključnega pomena za politično kulturo posamezne družbe. Patriarhalni družinski odnosi lahko izjemno okrepijo legitimnost karizmatičnega voditelja (primer Hitlerja v tedanji nemški družbi) in ustvarijo kult osebnosti; močna verska prepričanja lahko še okrepijo politično demagogijo in nepripravljenost za sklepanje sporazumov; družbeni ugled oziroma spoštovanje starejših ljudi lahko poveča podporo starejšim državnikom itd.

Ad 4. Pri namerni, neposredni politični socializaciji pa je vloga države daleč najpomembnejša.

Država bodisi sama oblikuje posamezne politične vrednote ali pa to počne posredno, v številnih odnosih z državljani. Neposredna, državno vodena politična inkulturacija je bolj prisotna v nedemokratskih režimih, še posebej v tistih, kjer legitimnost režima počiva v veliki meri na vprašljivih osnovah kot npr. kult osebnosti ali ideološki ali verski doktrini. Takšni režimi imajo pogosto posebne institucije, ki služijo kot »ideološke pisarne« (po funkciji, ne nujno tudi po imenu) in skušajo voditi ljudske množice oziroma njihovo kulturo.

V številnih državah tretjega sveta obstojijo vladna ministrstva, ki so zadolžena za opredeljevanje legitimnosti režima in ustrezno ljudsko podporo – še posebej so bila pogosta v državah nekdanjega sovjetskega tabora komunističnih držav (Kamrava, 1993). Čim bolj je režim oprt na doktrino in ideologijo (namesto na ustavo, zakone, zgodovino), tem bolj je odvisen od proizvajanja vrednot, ki ga podpirajo in ljudem vsiljujejo režimsko razlago družbe in države. Takšni režimi organizirajo množična zborovanja, na katerih njihovi voditelji podajajo ognjevite govore, v šolskih učbenikih so vsebovane hvalnice režimu in njegovemu voditelju, v lokalnih skupnostih organizirajo odbore za indoktrinacijo (Kamrava, 1992). Z vsem tem skušajo državljane čustveno vključiti v politični proces in jih prepričati v pravilnost režimskih načel.

Še bolj pogoste so malce manj opazne metode političnega prepričevanja. Režimi pogosto potihem dograjujejo kult osebnosti ali kult države preko številnih načinov in poti. Postavljajo spomenike ali celo mesta (mesto Jamasukra v državi Slonokoščena obala, ki je bilo rojstno mesto nekdanjega predsednika Felixa Houphoueta – Boignyja), ki sporočajo slavo oblasti vladajočih mogotcev domačim državljanom in tudi drugim. Tako skušajo oblikovati novo kulturno okolje, v katerem gre osrednje mesto njihovemu političnemu režimu in vrednotam, ki ga častijo. V državah v razvoju je pogosta oblika državno vodene inkulturacije tudi zaposlitev v državni birokraciji. V njej lahko napredujejo oziroma obstanejo samo tisti, ki sprejemajo režimska načela.

Mnogo bolj množična oblika režimske indokrinacije poteka preko izobraževalnega procesa. Še posebej družboslovne in humanistične znanosti so izpostavljene prevrednotenju s strani režimskih ideologov, ki so zadolženi za opredelitev politično dovoljene raziskovalne in kritične misli. Posledično je običajen nizek ugled teh znanosti. Izobraževalni proces postane izjemno osiromašen: koncept civilne družbe se skrči samo na sestavine, ki jih dopušča režim – kar presega predpisano, se označuje za »intelektualno samozadovoljevanje« potencialnih režimskih nasprotnikov; zgodovino se ocenjuje skozi režimska zgodovinska očala; politična teorija zanika vse druge ideologije razen režimske; sociologija povečuje družbene norme režima, filozofija pa ugotavlja logiko režimske zgradbe.

Treba je poudariti, da se politična indoktrinacija izvaja tudi v izobraževalnih sistemih zahodnih demokratičnih držav, samo bolj skrito in posredno in zato tudi bolj učinkovito. Država vpliva na množična ljudska politična prepričanja predvsem preko številnih stikov raznih ministrstev, oddelkov in lokalnih vlad z državljani. Volitve, volilne kampanje, stiki z izvoljenimi političnimi predstavniki, poslušanje predsedniških in volilnih strankarskih razprav, opravki z državno birokracijo predvsem na lokalnem nivoju – vse to vpliva na oblikovanje odnosa posameznika do politike.

Takšne aktivnosti so tudi v nedemokratičnih režimih, vendar se tam smatrajo za dejanja podpore režimu in nimajo takšne funkcije kot v demokratičnih režimih (voli se npr. le predstavnike iz ene politične stranke). Izražanje podpore političnemu voditelju bodisi s čaščenjem bodisi z glasovanjem na volitvah ne pomeni tudi njegove prave priljubljenosti.

V demokratičnem političnem režimu ni veliko razlogov za politično neiskrenost njegovih državljanov. Na volitvah pridejo do izraza politične vrednote in prepričanja, pozitivna ali negativna, ki so se izoblikovala v odnosih z dotedanjo politično garnituro. Prav tako tudi preko medijev in drugih sredstev političnega komuniciranja. V postindustrijskih demokracijah obstoji precejšnja stopnja povezanosti med družbo in državo ter so njune meje pogosto zabrisane. Država tako ne more pobegniti rezultatom svojega prejšnjega vplivanja (delovanja) na družbo.

2.5.2. Različnost političnih kultur

Politične kulture so različne ne samo med različnimi političnimi režimi, sistemi, marveč tudi znotraj njih. Različne družbene skupine imajo lahko znotraj iste družbe različna politična prepričanja in usmeritve. Še zlasti v nedemokratičnih režimih velja, da obstoji pomembna razlika med politično kulturo, ki jo propagira vlada in resničnimi občutki večine prebivalstva.

Treba je analizirati razlike in skupne točke med političnimi kulturami oziroma znotraj njih. Ločimo tri analitične kategorije razvrščanja političnih kultur. Prva pomeni delitev političnih kultur glede na njihov prispevek k bolj participativnemu ali bolj restriktivnemu političnemu okolju. Almond in Verba (1963) sta v tem preseku ločila »parohialno«, »subjektno« in »participativno« politično kulturo in sicer z ozirom na to, ali je politična ureditev tradicionalna, avtoritarna ali demokratična (Almond, Verba, 1963: 20).

Druga kategorija razlik obstoji znotraj političnih kultur, še posebej med politično kulturo množic in politično kulturo elite znotraj iste družbe – države (Pye, Verba, 1965).

In kot tretje, moramo še posebej v nedemokratičnih družbah razlikovati med politično kulturo, ki nastane kot rezultat prilagajanja ljudi na avtoritarno politično okolje in politično kulturo, ki je izvirna, neprisiljena. Tu je torej treba razlikovati med fasado režimske usmeritve in dejansko politično usmeritvijo ter seveda analizirati vsako posebej.

Poglejmo nakazane delitve političnih kultur še nekoliko podrobneje.

Še zlasti pri prvi delitvi političnih kultur moramo opozoriti na prepletenost kultur oziroma bolje rečeno njihovih sestavin. Parohialne sestavine so včasih lahko bolj poudarjene kot subjektne, spet v drugih okoliščinah pa lahko prevladajo participativne. Parohialne politične kulture najbolj pogosto najdemo v tradicionalnih političnih ureditvah kot so države šejkov na Bližnjem Vzhodu (Saudska Arabija, Kuvajt, Bahrain, Katar, Oman in v manjši meri Jordanija in Maroko) ter v tistih delih Afrike, kjer so »izvoljeni predsedniki« v bistvu še vedno v položaju kraljev in cesarjev. V teh političnih sistemih skoraj ni specializiranih političnih vlog in legitimnost političnih voditeljev ni utemeljena samo na njihovem političnem delovanju, marveč tudi na verskih, socialnih, etničnih in plemenskih dejavnikih. Povprečni državljani se ne zanima za politiko, marveč ga skrbijo mnogo bolj parohialne in vsakodnevne zadeve: dobrobit njegove razširjene družine, ekonomsko preživetje, krepitev sorodstvenih povezav itd.

V subjektni politični kulturi pa sama politična ureditev politično osvešča svoje državljane, seveda pa gre za pretok informacij samo od zgoraj navzdol in še to v močno prečiščeni obliki. Družba je pasiven objekt vladanja, ki se ji vsiljuje politična stališča in prepričanja. Diktatorske in avtoritarne vlade pogosto ohranjajo svoj položaj preko vzdrževanja subjektne politične kulture, v kateri državljaniom oblast pove kaj naj si oziroma si lahko mislijo o politiki.

Pri participativni politični kulturi je družba aktivno vključena v oblikovanje in seveda tudi izražanje političnih prepričanj. V demokratičnih državah je takšno aktivno zavedanje politike lepilo povezovanja družbe in države.

Kar se tiče druge kategorije delitve političnih kultur na elitistične in množične, je treba opozoriti še na verjetnost razlik med različnimi elitami: političnimi, kulturnimi, gospodarskimi. Pripadnost razredu ali statusni skupini, etnični skupini, lahko oblikuje grupiranje tudi pri politični kulturi množic (politične subkulture).

V večini zahodnih demokracij je politična kultura množic poenotena do te stopnje, da vključuje priznavanje in sprejemanje temeljev politične ureditve. Npr. večina državljanov sprejema parlamentarni in vladni management makropolitimičnih in makrogospodarskih zadev, glasuje za večinske in dobro utrjene strankarske aparate, ki v politiko pošiljajo svoje kadre (demokratsko in republikansko stranko v ZDA, laburistično in konzervativno stranko v Veliki Britaniji, socialno demokratsko in krščansko demokratsko v Nemčiji itd.). Politični sistem kot celota ohranja pri državljanih zadostno mero legitimnosti. V večini nerazvitih držav pa ne obstoji soglasje o osnovnih »pravilih igre« v politiki (Kamrawa, 1993; Pye, 1963; Binder, 1971; Keeschull, 1973).

Tretja delitev političnih kultur pa vnaša razlikovanje med političnimi in režimskimi usmeritvami. V primerih, kjer člani družbe ne morejo svobodno izraziti svojega mnenja o politiki, obstoje opazne razlike med mnenji o političnih voditeljih in funkcionarjih na eni strani ter stališči do politike in političnega nasploha, ki niso tako pod udarom režimskih čuvarjev.

Vse vlade, tako demokratične kot nedemokratične skušajo bolj ali manj vplivati na politična prepričanja in obnašanja svojih državljanov.

Avtoritarni režimi so običajno pri tem prislovično brezobzirni in njihova politična indoktrinacija kot poskus legitimizacije kvečjemu še poglobi prepričanje o njihovi nelegitimnosti.

Omenimo še spremenljivost politične kulture v času. Vzroki zanjo so v hitrih kulturnih spremembah (industrializacija in urbanizacija, spremembe v vladnih politikah, vojne itd.). Enako velja za spreminjanje relativnega položaja družbenih institucij, skupin posamičnih družbenih igralcev, ključnih družbenih vrednot.

Skratka sama družbena dinamika ima pogosto za posledico tudi spreminjanje političnih prepričanj. Še bolj na spreminjanje politične kulture vpliva aktivnost vlade in javne uprave v celoti – ali uveljavlja potrošniško ali varčevalno miselnost, nacionalizem ali patriotizem, kult osebnosti ali kooperativno vladanje.

Naj na koncu še enkrat povzamemo osrednji moto celotnega poglavja, v katerem smo pokazali na še en potencialno produktiven pristop znotraj primerjalnih študij politike. Njegovo bistvo je v usmeritvi na povezave in odnose med analitično sicer ločenima kategorijama družbe in države. Družba in država sta različni in ločeni celoti, ki vsaka posedujeta povsem stvarne in delujoče

institucije. Obe celoti sta v nenehnem medsebojnem stiku in to preko ustreznih institucij. Državne institucije opravljajo štiri široke funkcije, od katerih ima vsaka namen vzpostaviti moč nad družbo. Gre za uravnavanje družbenega obnašanja, črpanje dobrin in storitev, postavljanje dnevnega reda družbenih dogajanj (agende) in uresničevanje postavljenega dnevnega reda. Te funkcije pa niso usmerjene samo na domačo družbo, ampak tudi v mednarodno skupnost, kjer vsaka država vpliva na ostale in tudi obratno.

Družbene institucije pa dajejo okvir skupinske identitete. Njihova osrednja funkcija je dajanje smisla simbolom in vrednotam, v katere ljudje verjamejo. Pomenijo tudi mehanizme pritiska družbe na državo in v njih oblikuje tudi vložke (inpute) za državo. Vse to so interakcije med družbo in državo v okviru obstoječe politične kulture. Politična kultura je povezovalni člen, ki združuje družbo in državo.

Primerjalna politika se ob takšnem metodološkem pristopu ukvarja z naravo povezav med državo in družbo, dinamiko, ki povezuje državo in družbo v bolj harmonično ali bolj konfliktno celoto, ter tudi s funkcijami tako državnih kot družbenih institucij.

2.6. DRŽAVE V PRIMERJALNI PERSPEKTIVI

2.6.1. *Demokratske različice*

Z razpadom socialističnega (komunističnega) tabora vzhodnoevropskih držav se je končalo obdobje »treh svetov politike« - prvi svet so bile razvite zahodne države, drugi svet je bil socialistični (komunistični) tabor in tretji svet nerazviti. Do »velike transformacije« koncem 80-tih let je disciplina primerjalni politični sistemi govorila o treh različnih svetovih politike, od katerih je imel vsak jasen in različen vzorec odnosov med družbo in državo.

S koncem »drugega sveta« se je bolj ali manj končalo tudi poimenovanje dveh disciplin - primerjalni politični sistemi in primerjalni ekonomski sistemi, ki sta se transformirali v smeri dveh drugih disciplin - primerjalne politike in študije posamezne regije (»area studies«, ki označuje multidisciplinaren raziskovalni pristop predvsem k posameznim državam, lahko pa tudi širšemu območju).

Treba je bilo opustiti številne klasifikacije in delitve, razvite po drugi svetovni vojni in postaviti nove.

Lahko govorimo o štirih skupinah današnjih držav, predvsem upoštevajoč njihove institucije in odnose med družbo in državo: demokracije prvega sveta z dolgo zgodovinsko tradicijo demokratskega urejanja politike; demokracije nekdanjega socialističnega (komunističnega) tabora; kvazidemokracije, ki sicer imajo volitve in politične stranke, ne pa resnični duh demokracije ter nede-

mokratske države, ki so večidel v obliki birokratsko-avtoritarnih režimov ali vključevalno populističnih režimov.

Prvi dve skupini držav sta seveda demokratični, v katerih prevladuje odprt in konsenzualni tip odnosov država družba. Zaradi daljše tradicije demokracije so t. i. nekdanje »demokracije prvega sveta« bolj stabilne kot »demokracije nekdanjega drugega sveta« – to je bolj ali manj ustaljena predpostavka, ki pa ni tudi vsepovsod veljavna. Vzemimo npr. ne ravno pretirano uravnoteženo dogajanje na Irskem, španske probleme z Baski, politično precej razklani (na ekstremni levi in desni pol) Italijo in Francijo (pa še njuni ne ravno pretirano domoljubni regiji Južno Tirolsko in Korziko).

Če samo teh nekaj, ne preveč homogenih držav, soočimo z mlajšimi, a sorazmerno stabilnimi državami kot so Madžarska, Češka, tudi Slovenija, vidimo, da prej omenjena predpostavka o večji politični in gospodarski stabilnosti prve skupine ni nujno veljavna v vsakem posamičnem primeru. Vprašanje je tudi, kam uvrstiti Španijo, Grčijo in Portugalsko, kjer do demokratičnega prehoda tudi ni prišlo bistveno prej.

V tretji skupini držav, t. i. kvazidemokracijah, so odnosi med družbo in državo zelo omejeni in praktično ne presegajo elitističnih krogov.

Pri četrti, nedemokratični skupini sicer vključevalne politike populističnih režimov dajejo pridih demokratičnosti, vendar tako zanje kot tudi za drugo podskupino (avtoritarne diktature) velja, da tokovi vplivanja potekajo samo v eni smeri – od države na družbo. Obe podskupini nedemokratičnih držav sta »komandna sistema«, čeprav z različnimi podpornimi mehanizmi in dinamiko odnosov med državo in družbo. Medtem ko populistični režimi skušajo angažirati široke družbene sloje in jih vključiti v svoje institucije, je usmeritev avtoritarnih diktatur ravno obratna – skušajo iz politične arene izključiti čim več udeležencev.

Razvrščanje držav

Poglejmo še nekaj drugih možnih razvrščanj držav.

Države lahko uvrščamo v različne skupine npr. glede na njihov status znotraj mednarodnega sistema, njihovo gospodarsko, politično in vojaško moč ali glede na to ali so vodilne ali bolj podrejene v določeni regiji sveta oziroma v svetovnem okviru.

V 80-tih in 90-tih letih je bilo pogosto razvrščanje držav na močne in šibke, radikalne in konservativne, gospodujoče in klientelne, moderne in tradicionalne itd. (Blondel, 1972; Macridis, Burg, 1991; Macridis, 1986; Bebler, Seroka, 1990; Cantori, Ziegler, 1988; Jacobs et al., 1983).

Različne države so različno aktivne v mednarodni skupnosti, imajo različne cilje in interese, različne diplomatske postopke in različno moč. Mogoča je